

TANULMÁNYOK.

Gróf Gvadányi József és az utókor.

Írta: BAROS GYULA.

Az irodalmi halhatatlanság legbiztosabb fokmérője az idő. Minél tovább áll ellene valamely írói egyéniség vagy alkotás e mindent elkoptató tényezőnek, annál tartósabb szellemi erőforrást jelent. Az *Egy Falusi Nótáriusnak Budai Utazása* szerzőjének születése óta immár kétszáz év pergett le, érdemes tehát — az ilyenkor szokásos ünnepi megemlékezésen felül — kissé szemügyre venni, mily nyomok jelzik életművének további sorsát.

Ismert tény, hogy Gvadányi munkássága már a költő korában népszerű volt. Főművének folytatása *A Peleskei Nótárius Pokolba Menetele* egy ismeretlen szerzőtől még 1792-ben megjelent. Életében kiadott verses levelezése Csízi Istvánnal, Donits Andrással, Molnár Borbálával, Fábián Juliannával és egyéb műveinek elterjedtsége szintén nagy költői híre mellett szól. Ugyanígy okból figyelemreméltóak jeles kortársainak, Virág Benedeknek és Baróti Szabó Dávidnak, verses üdvözlétei. Az utóbbi különösen lelkes bámulója lehetett, mert Költeményes Munkáji három kötetében vagy tíz utalást is találunk az egykori „Magyar Lovas Generális Úr“ tiszteletére. E nyomtatásban is megjelent dicsőítéseken kívül számos kéziratos vers lappanghat még a különböző levéltárakban. Ilyenre példa néhai Tisza István gróf geszti könyvtárának egyik Gvadányi-kötetében (Unalmas Órákban... Való Időtöltés. Pozsony 1795) a könyv egy hajdani tulajdonosának, Balla Antalnak 1795-ből való verse:

Ki légyen, azt kérdeked töllem Gróf Gvadányi?
Apollót képzelnék Versos Maradványi!
Ki mint egy nagy vitéz, úgy ékes Poéta,
Olly tauda, mint Dávid volt király a Próféta.
Egek élteszéték e nagylelkű Múzsát
Rakjatok fejére koszorút és Rúzsát:
Hogy milly szeretettel nemzetéhez ége,
Emlékezetének ne lehessen vége.

Ez egykorú közérzést kifejező soroknak számos párjával találkozunk még a Magyar Kurir 1802. évfolyamában, mely a költő halálát sirató versekből szinte egy egész koszorúra valót közöl.

De míg a kortársak dicsőítő vagy gyászoló megemlékezésében bizonyára a személyi érdekeknek is részük volt, a későbbi adatok értékét növeli az a körülmény, hogy ezek létrejötténél irodalmibb indítékokat kell föltételeznünk. Az ily jelentőségű nyomok egyik nagy csoportjára Gragger Róbert mutatott rá Irodalomtörténeti Forrástanulmányok című becses tanulmányában, mely alapos utánjárással tájékoztat arról, hogyan él tovább a Gvadányitól teremtett Nótárius alakja Gaál József híres bohózatában, Tatár Péter öt folytatásra terjedő ponyvairodalmi átdolgozásaiban (ezek egyike Mikszáth új Zrinyiászának forrása), továbbá a Vas Gerebentől való apokrif levelekben (Napkelet, 1857), valamint azokban a címreminisztrenciákban, melyek egyes lapok, naptárak és sorozatok élén szerepeltek. Ugyaninnen tudjuk, hogy Gaálnak tárgyilag Gvadányira visszavihető darabja 1853-ban, Bécsben is színpadra került Mühlfeldi Megerle Teréz átdolgozásában. Szintén ide tartozik a — Graggertől említett — Tinódy Lajostól (= Toldy István) egy francia dráma felhasználásával írt s Erkel Ferentől megzenésített *Új Peleskeick* című, öt felvonásos nagy népies bohózat, melyet először 1876-ban a budapesti Népszínház adott elő. A Graggertől nem idézett nyomok közül tárgyánál fogva említhető meg Szinnyi József Magyar Irók-jának az az adata, mely szerint először Görög István dolgozta át e témát színművé (előadták Pesten 1813-ban); Hegedűs Lajos színész (1818—1860) pedig „Sámson után magyar színpadra alkalmazta a *Három peleskei nótárius* című vígjátékot“. A Gvadányi-féle előadásbeli formával függ össze az *Egy nótárius az irodán kívül* (1891) című könyv, melynek szerzője — mintája után — e körülírással jelöli meg nevét: „Összeszedte itt-ott található üres óráiban nemzeti Zajtay Istvánnak egy unokája: Mihályi Imre“.

A kalandos életű Benyovszky Mór (1741—1783) történetét ismertető művek egy része lihetőleg annak köszönheti létét, hogy nálunk Gvadányinak róla és Rontó Pálról írt verses elbeszélése felhívta a figyelmet e tárgyra. A német földdolgozások csak megerősítették a téma iránti érdeklődést. Kotzebue színműve két év, vel utóbb (1795) jelent meg, mint Gvadányi munkája, Jászai Láng Adám (1772—1847) *Gróf Benyovszky* című magyar színjátékát

mely kéziratban maradt, 1834 január 2-án adták elő Budán. Öt évvel későbből való Szigligeti Ede Rontó Pál-ja. 1847-ben került színpadra a Nemzeti Színházban Köffinger Rudolf (1823—1856) operája *Benyovszky vagy a kamcsatkai száműzöttek*, melynek zenéjét Doppler Ferenc írta. Mühlbach Lujza német író nő 1865-ben regényt adott ki Benyovszkyról; ez a következő évben Bús Vitéz (= Matkovics Pál) fordításában magyarul is megjelent. Az eredeti Benyovszky-émlékiratok felhasználásával készült Jókai ismert átdolgozása s Radó Vilmos ifjúsági műve. Azonban bár mint látható, a Benyovszkyról szóló mű eléggé kedveltnek bizonyult, mégis egészen bizonyos, hogy Gvadányi népszerűsége a Peleskei Nótárius-on alapul. Petőfi is nagyon szerette ezt a munkát; s ezt nemcsak *A régi jó Gvadányi*-ről írt verse mutatja (erre írja válaszul Szemere Miklós: *A régi jó Gvadányi* Petőfihez c. episztoláját), hanem regényének, *A hóhér kötelé-*nek számos helye is, ahol a mű egyik alakjának, Hiripi Gáspárnak szinte szavajárása a Gvadányi név. E rokonszenv átragadt Petőfi kortársára s barátjára Kolmár Józsefre is, aki Epigrammák felírási kötetében közli *Gvadányi emlékezete* című négysoros versét, mely a költő halálának ötvenedik évfordulójára készült (1851 dec. 1). Szelestey László is emlégeti verseiben, Lisznyai Kálmán színtén megénekelte; Czigány Károlynak a Hon és Zala 1875. évf-ban Jókai ötvenedik születésnapjára — *ad notam Gvadányi* — írt „Szerény üdvözlése” pedig más irányú érdekességén kívül tárgyunk szempontjából is jellemző adalék.

A további költői megemlékezések közül néhány 1887-ben, a Gvadányi-albumban jelent meg, melyet a szakolcai emléktábla leleplezésekor adtak ki. Ebben olvasható Sz. Kovács Sándor tíz nyolcosoros szakra terjedő ódája a *Gvadányi-ünnepen*; azután Szamoszegitől egy Gvadányi-adoma verses feldolgozása *A tromf* címen; Gaál Mózes víg novellája *A badalai szép asszony* és Kadoosa Elek tizenhárom négysoros szakra oszló költeménye: *Gvadányi emlékezete*. A századforduló táján tette közzé Loránt Albert *It az éjszakában* című verskötetét, melynek első darabja egy fantasztikus történet keretében Gvadányit eleveníti meg. A föltámadt költőt a vers írója végigvezeti a fővárosban. Megmutatja neki a képviselőház ülést, a Petőfi-szobrot, a Nemzeti Színházat, sőt egy kávéházban is elviszi. Gvadányi meghotránkol a látottakon s a magyarságot pusztulásra érettnak látva búsan tér meg sírjába. Kicsérője bízik a jobb jövőben, „a név-

telen nagyok"-ban, s azzal a kéréssel búcsúzik a szellemtől, hogy annak idején, ha szükségünk lesz rá, majd egy győzelmes harcon Gvadányi vezessen bennünket a biztos diadalra.

A költő szellemének e föltámasztása megismétlődött, mikor 1921-ben *Pöstyéni Fürödés* című pajkos művét újból kiadták s Mészöly Gedeon jóízű versben aposztrofálta a letűnt idők lantosát. Az új kiadásban közzétett munka s a hozzátartozó vers készítette Vargha Gyulát annak a kedves üdvözetnek megírására, mellyel Gvadányi megéneklőjét köszöntötte a kis kötet megküldésekor.

Nem egy derűs percet szereztek — végül — az olvasóknak, azok az archaizált stílusú alkalmi versek, melyek egyik napilapunk utóbbi évfolyamaiban (*Magyarság* 1922—1925) névtelenül jelentek meg, a Peleskei Nótárius álarcában s hangján téve nevetségessé bizonyos időszerű politikai és társadalmi jelenségeket.

Petőfi egyik *Úti levelé*-ben (1847, VIII. 17) ezt írja: „Csekétől Szatmárig érdektelen falukon visz keresztül az út. Neveik sem jutnak eszembe, noha már több ízben jártam erre. Csak kettőre emlékszem, Zajta az egyik, a másik Peleske. Valahányszor átjöttem e falukon, megemlékezem a peleskei nótárius, Nagy Zajtai Zajtay Istvánról és szerzőjéről, a régi jó Gvadányiról. Istenemre, sokért nem adnám, ha én írtam volna a Peleskei Nótáriust. Megvagyok elégedve, ha az én munkáim olyan sok jó órát szereznek másoknak, mint nekem szerzett már Gvadányi. És őt már nem olvassa, elfeledte a közönség... mint majd engemet el fog felejtetni“. A költő ezúttal — hála a Gondviselésnek — kétszeresen is esalódott: sem őt, sem kedvencét nem feledte el az utókor.

A felsorolt adatok bizonyossága szerint „az elaludtvérű magyarság“ egykori ébresztője testi elmulásával nem végleg mondott búcsút intésre szoruló honfitársainak. Szelleme időnként megjelenik közöttünk, hogy rácszemlősen bennünket nemzeti örökségünk, nyelvünk s tisztas hagyományaink megbecsülésére. A költő emlékét szülőföldjén (a borsodmegyei Rudabányán) megörökítő új szobor (1925) talán a nem éppen gyakori magunkra-rácszemlés egyik jele.